

TUĞRUL I

mesinden endişe ederek Fars'tan tekrar Rey'e doğru yola çıktı. Yolda başına gelenlerden sorumlu tuttuğu veziri Ebü'l-Kâsım Dergezîni'yi öldürttü. Daha sonra Mesud Tuğrul'a yetişti, vuku bulan savaşta Tuğrul yine bozguna uğradı. Sultan Tuğrul amcası Sultan Sencer'in idaresindeki Rey'e, Mesud da Hemedan'a döndü. Tuğrul, Rey'den Mâzenderan Emîri Ali'nin yanına gitti. Ali kendisine ve askerlerine karşı çok iyi davrandı. Bahar gelince Muhammed b. Şah Melik, ilk atabegi Anuş Tegin Şirgîr'in oğlu Emîr Haydar ve Yarınkuş ez-Zekevî gibi emîrler kendisine katıldı; Fars hâkimi Mengü Pars da Boz-apa kumandasında 2000 atlı gönderdi. Sultan Tuğrul bunlarla mücadeleyi kazanacağına inandı. Mesud bu esnada Azerbaycan'da bulunuyordu. İki kardeş son defa Kazvin düzlüğünde karşılaştı. Mesud'un ordusundaki bazı emîrler Sultan Tuğrul'un sancağını görünce onun tarafına geçti, kalanlar da kaçtı (Ramazan sonları 528 / Temmuz 1134). Bu arada Melik Dâvud'un kendisine itaat etmediğini duyan Sultan Tuğrul, Emîr Karasungur'u onun üzerine gönderdi. Azerbaycan'a giden Karasungur, Dâvud'u yenip Sultan Tuğrul'a itaat ettirdi.

Mesud güçlükle Bağdat'a ulaşabildi. Halife onun bütün ihtiyaçlarını karşıladı ve asker toplayıp Sultan Tuğrul'la mücadele etmesini istedi. Mesud ise onu oyalamaya çalışıyordu. Nihayet halife kendisinin de sefere katılacağını bildirdi. Ancak bir süre sonra bazı emîrler yüzünden Mesud ile halifenin arası açıldı. Tam bu sırada Sultan Tuğrul vefat etti (Muharrem 529 / Kasım 1134) ve Hemedan'da defnedildi. Ölümüne kulunç tedavisi için içtiği ilâcın yol açtığı söylenir. I. Tuğrul'un Nahçıvan'da türbesi bulunan eşi Mü'mine Hatun kendisinden sonra İldenizler hânedanının kurucusu Şemseddin İldeniz ile evlendi. İbnü'l-Esîr, Sultan Tuğrul'un iyi kalpli, akıllı, adalet sever, halka iyi davranan bir kişi olduğunu yazar. İmâdüddin el-İsfahânî de Tuğrul'un saltanat için gerekli meziyetlere sahip olmakla beraber işlerinde kimseye danışmadığını söyler ve ayak takımını yükselttiği için onu eleştirir. Sultan Tuğrul'un Alparslan, Melikşah, Muhammed ve Arslanşah adlı dört oğlu vardı. Yerine kardeşi Mesud geçti.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Kalânîsî, *Târîhu Dimaşk* (Amedroz), s. 205, 210, 230, 243, 282; *Urfalı Mateos Vekayinâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)* (nşr. ve trc. H. D. Andreasyan), Ankara 1962, s. 263, 268, 271, 275; İbnü'l-Ezrak el-Fârîkî, *Târîhu Meyyâfârikîn*, British Museum, Or., nr. 5803, vr. 161^{a-b}; a.e.: *Meyyâfârikîn ve Âmid*

Târîhi: Artuklular Kısmı (trc. Ahmet Sarvan), Erzurum 1992, s. 34, 35, 44, 45; İbnü'l-İmrânî, *el-İnbâ' fi târîhi'l-ğulefâ* (nşr. Kâsım es-Sâmerrâî), Leiden 1943, s. 217, 218; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, X, 35-36, 41, 53; Râvendî, *Râhatü's-şudûr*, s. 67, 85, 112, 208-214, 226, 283; a.e. (Ateş), I, 201-202, 203, 217, 270, 290; *Ahbârü'd-devletî's-Selcûkıyye*, s. 99-105; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, X, tür.yer.; XI, 12, 19, 24, 79; Bündârî, *Zübde-tü'n-Nuşra*, s. 155-173; a.e. (Burslan), s. 146-160; Reşîdüddin Fazlullâh-ı Hemedânî, *Câmî'u't-tevârîh* (nşr. Ahmet Ateş), II/5, s. 110-112, 113; M. F. Brosset, *Histoire de la Géorgie*, Petersburg 1849, I, 364-368; Mehmet Altay Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, Ankara 1952, II, bk. İndeks; a.m.f., "Tuğrul I.", *İA*, XII/2, s. 14-19; Hüseyin Emîn, *Târîhu'l-İrâk fi'l-âşri's-Selcûkî*, Bağdad 1385/1965, s. 98, 103-104, 143, 327-328; C. E. Bosworth, "The Political and Dynastic History of the Iranian World (A.D. 1000-1217)", *CHIr.*, V, 119-120, 123-124, 126; Coşkun Alptekin, "Selçuklu Paraları", *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, III, Ankara 1971, s. 547; M. T. Houtsma, "Toghrl (II)", *El²* (İng.), X, 554.

FARUK SÜMER

TUĞRUL II

Rüknü'd-dünyâ ve'd-dîn
Ebû Tâlib Tuğrul b. Arslanşah b. Tuğrul
(ö. 590/1194)

Irak Selçuklu Devleti'nin
son hükümdarı
(1177-1194).

564 (1169) yılında doğdu. Sultan Arslanşah b. Tuğrul'un oğludur. Babasının 572'de (1177) ölümüyle Atabeg Muhammed Cihan Pehlivan, Tuğrul'u tahta çıkardı. Sıbt İbnü'l-Cevzî, Cihan Pehlivan'ın halife Müstazî-Biemrillâh'tan Tuğrul'un sultanlığının onaylanmasını ve adına hutbe okutulmasını istediğini, fakat sert bir şekilde reddedildiğini yazarsa da bunun doğruluğu şüphelidir. Halife, Irak Selçuklularının komşu devletler üzerindeki hâkimiyetini göz önünde tutarak Cihan Pehlivan'ın isteğini kabul etmek zorunda kaldı, ayrıca Tuğrul'a "Rüknü'd-devle ve'd-dîn kasîmü emîri'l-mü'minîn" lakabını verdi (Muharrem 573 / Temmuz 1177). Arslanşah'ın ölümünün ardından Gürcü kralının İslâm ülkesine yürümek amacıyla hazırlık yaptığı ve yeni sultan Tuğrul'un amcası Melik Muhammed'in tahtı ele geçirmek için harekete geçtiğine dair haberler çıkınca Atabeg Cihan Pehlivan süratle Gürcü topraklarına girdi ve hiçbir mukavemetle karşılaşmadı. Gürcülerle barış yaptıktan sonra İsfahan'a gidip Melik Muhammed'i bozguna uğrattı. Melik Muhammed, Vâsît taraflarına kaçtı, fakat orada ancak üç gün kalabildi; Bağdat'a gelmesine izin verilmediğinden Fars'a geçerek Salgurlular'dan Atabeg Zengî'ye

sığındı. Bunu duyan Cihan Pehlivan Fars'a girdi, ülkeyi yağma ve tahrip etti. Cihan Pehlivan ile tek başına mücadele edemeyeceğini anlayan Zengî, Melik Muhammed'i teslim etmek zorunda kaldı. Sercehan Kalesi'nde zindana atılan Muhammed çok geçmeden orada öldü.

Cihan Pehlivan aynı tavrı Selâhaddin-i Eyyûbî'ye karşı gösteremedi. Damadı Ahlatşah II. Sökmen'in 579'da (1183) çocuksuz ölmesi üzerine Ahlat'ı ülkesine katmak istediysede Selâhaddin buna engel oldu. Selâhaddin-i Eyyûbî, Cihan Pehlivan'dan Kazvin ve Bistâm yörelerindeki Bâtinîler'in varlığına son vermek için geçiş izni talep etti, ancak Pehlivan, Selâhaddin'in idare ettiği yerleri elinden almak istediği vehmine kapılarak rahatsızlandı ve çok geçmeden Rey'de öldü (581/1186). Bu sırada on yedi yaşında olan Tuğrul, Sâve şehrinde bulunuyordu. Emîrler, Nahçıvan'da olan Cihan Pehlivan'ın kardeşi Kızılarslan Osman'ı Hemedan'a çağırdılar. Kızılarslan kalabalık bir orduyla Hemedan'a geldi ve genç sultanın atabegliğini üstlendi.

Atabeg Kızılarslan, muhalif kumandanları bertaraf etmek için Sultan Tuğrul ile Rey'e geldiğinde onların Damgan taraflarına gittiğini öğrendi. İnanç Hatun ile oğulları Kızılarslan'ı karşıladılar ve kaleyi kendisine teslim ettiler. Ardından sultan, kendisini muhafaza altında tutanlardan kurtulup muhalif kumandanların bulunduğu yere gitti; böylece sultanla atabegi arasındaki düşmanlık ortaya çıktı ve aralarında mücadele başladı. Kızılarslan, Tuğrul'u yakalamak için Simnân'a gittiysede yapılan savaşta yenildi; Rey'e ve daha sonra Hemedan'a döndü. Fakat sultanın gelmekte olduğu haberini duyunca Azerbaycan'a geçti. Kızılarslan, Tuğrul'u tek başına yenebileceğini anlamıştı. Bundan dolayı Abbâsî halifesine mektup yazarak yardım istedi ve sultanın kendisi için de sıkıntı doğurabileceğini söyledi. İbnü'l-Esîr, Sultan Tuğrul'un Abbâsî halifesine elçi gönderip Bağdat'ta babalarına ait sarayın tamir edilmesini talep ettiğini, ancak halifenin cevap dahi vermeyip sultanın elçisini geri çevirdiğini, Selçuklu sultanlarına ait sarayın yıkılmasını emrettiğini ve bu emrin yerine getirildiğini, saraydan bir iz daha kalmadığını söyler. Fakat diğer kaynaklarda bu haberi teyit eden bir ifade görülmez. Aynı kaynağa göre Kızılarslan'ın elçisi çok iyi kabul görmüş ve teklifine müsbet cevap verilmiştir. Abbâsî halifeliğine eski çocunun kazandırma amacını taşıyan Halife Nâsir-Lidînillâh, 15.000 kişilik bir orduyu veziri Celâleddin İbn Yûnus kuman-

dasında Kızılarslan'a yardıma gönderdi. Bu ordu Hemedan yakınında Sultan Tuğrul'un askerleriyle karşılaştı. Sultan ordusunun sayıca az olmasına rağmen savaşı kazandı (6 Rebüülevvel 584 / 5 Mayıs 1188). Savaşın kazanılmasında önemli rolü bulunan Tuğrul elinde topuzla ön safta çarpışmıştı. Zaferin ardından Merâğa sahibi Alâeddin Palaspûş, Hûzistan hâkimi Avşar Şümle'nin oğlu Garsüddin ve başkaları Hemedan'a sultanın katına geldiler. Ancak sultan kendisine tahakküm etmek istediklerini söyleyerek Ay-aba ile Öz-aba adlı kumandanları öldürttü. Bu olay üzerine endişeye kapılan Pehlivan'ın oğlu Kutluğ İnanç ile Merâğa'nın kuvvetli emiri Alâeddin Sultan, Tuğrul'un hizmetinden ayrıldılar ve onu zayıf duruma düşürdüler. Kızılarslan halifenin gönderdiği ikinci ordu ile Esedâbâd'da buluşarak Hemedan'a geldi. Sultan Muhammed Tapar'ın çocuk yaşta ki torunu Sencer Mirza b. Süleyman Şah tahta çıkarıldı (Receb 584 / Eylül 1188); adına hutbe okundu ve para kesildi. Halifenin adamları Irak şehirlerinin idaresinin kendilerine devredilmesinde ısrar edince iki tarafın arası açıldı. Kızılarslan Azerbaycan'a gitti, Bağdatlılar ülkelerine, Sultan Tuğrul da Hemedan'a döndü.

Sultan Tuğrul'un bazı emirleri öldürmesi aleyhindeki cereyanı daha da güçlendirdi. Kutluğ İnanç bu fırsattan yararlanıp İsfahan'ı zaptedince İsfahan şahnesi Özdemir, Sultan Tuğrul'dan yardım istedi. Özdemir'i öldürten Kutluğ İnanç Azerbaycan'a kaçtı, orada amcası Kızılarslan'ı sultanın üzerine yürümeye ikna etti. Sultan Tuğrul çok az bir kuvvete sahip olduğu için Hemedan'a gelen Kızılarslan'ın önünden çekildi, fakat atabeg arkasını bırakmadı. Sultan hazinesini ve ağırlığını kaybeden sultanın askerinin bir kısmı Kızılarslan tarafına geçti. Sultan maiyetindeki az sayıda adamla Azerbaycan'a gitti ve orada Türkmen beylerinden Kıpçak Bey'in oğlu İzzeddin Hasan'la buluştu; başlarına

10.000 kadar Türkmen toplandı. Bu askerlerle Azerbaycan'daki Uşnu, Urmiye, Hoy ve Selmâs şehirlerini yağmaladılar. Hemedan'a gelen Kızılarslan, Sencer Mirza'yı yeniden tahta çıkardı. Sultan Tuğrul ile İzzeddin Hasan bozgun halinde Hasan Bey'e ait Zap suyuna yakın Kerhânî Kalesi'ne kapandılar. Sultan burada Hasan Bey'in kız kardeşi ile evlendi, ancak bu evlilik ümitsizliğini hafifletmedi. Halifeye çocuk yaşta ki oğlu Alparslan'ı göndererek ordusuna mukavemet ettiği için bağışlanmasını diledi (7 Muharrem 586 / 14 Şubat 1190). Halife Nâsir-Lidînillâh, Alparslan'a hil'at giydirip boynuna altın gerdanlık taktıysa da onu rehine olarak Bağdat'ta alıkoymdu ve Sultan Tuğrul için hiçbir şey yapmadı.

Selâhaddîn-i Eyyübî, Sultan Tuğrul ile atabegi barıştırmak için teşebbüse geçti, fakat Sultan Tuğrul'un sabırsızlanıp Azerbaycan'a dönmesi bu teşebbüsü sonuçsuz bıraktı. Bazı kaynaklarda Sultan Tuğrul'un, üzerine gelen atabegin önünden çekilerek Hemedan'a geldiği kaydedilirken bazılarında Kızılarslan'ın sultana mukavemet edemeyeceğini anlayıp hileye başvurduğu yazılır. Neticede Azerbaycan Kızılarslan'da, Irak sultanda kalmak şartıyla barış yapıldı. Sultan barışa güvenip İzzeddin Hasan Bey'in askerlerini memleketlerine yollayınca Kızılarslan sultana hücum ederek onu bozguna uğrattı. Sultan 100 askerle Hemedan'a çekildi, iki gün sonra gelen Kızılarslan'ı karşıladıysa da yakalandı (Ramazan 586 / Ekim 1190) ve oğlu Melikşah ile birlikte Tebriz'e yakın Kehrân Kalesi'ne gönderildi. Râvendî, Tuğrul'un Hemedan'a gelince atalarının türbesine kapandığını, Kızılarslan'ın gönderdiği Iraklı emirlere kanarak türbeden şehir meydanına geldiğini, emirlerin orada etrafını çevirip atabegin kararını kendisine bildirdiklerini kaydeder. Atabeg Kızılarslan halifenin telkiniyle Sencer Mirza'yı kaleye göndererek saltanat tahtına oturdu ve sarayın önünde

günde beş defa nevbet çaldırmaya başladı. Selçuklular'ın törenlerle ilgi usullerini kaldırdı. Sürekli şarap içen Kızılarslan eşi İnanç Hatun'u da ihmal ediyordu. Neticede İnanç Hatun sarhoş durumda yatmakta olan Kızılarslan'ı kölelerine öldürttü (Şâban 587 / Eylül 1191). Kızılarslan'ın öldürülmesinden sonra Irak'ın idaresi Mahmud Kutluğ İnanç'a geçti ve Irak emirleri ona bağlandı.

Sultan Tuğrul'un Kehrân Kalesi'nde yaklaşık bir buçuk yıl kaldığı tahmin edilmektedir. Kendisini kaleden Türkmen Emiri Mahmûd b. Anasoğlu ile Bedreddin Dizmârî çıkardı. Tebriz'e gelen sultan şehri almak istediye de çok az askeri bulduğundan başarı sağlayamadı. Azerbaycan ve Arrân hâkimi Pehlivan'ın büyük oğlu Ebû Bekir'in kalabalık askerle gelmekte olduğunu duyunca Zencan'a gitti; oranın hâkimleri olan Türkmen Kafşut oğulları kendisine katıldı. Sultan Tuğrul buradan Hemedan'a geçti. Fakat Mahmud Kutluğ İnanç ile kardeşi Emîr-i Emîrân Ömer'in Irak askerinin başında üzerine geldiklerini öğrenince Kazvin'e gitti; buranın sahibi Nûreddin Kara askeriyeye kendisine katıldı. Sultan Tuğrul, Kutluğ İnanç'ın ordusunu Kazvin düzlüğünde ağır bir yenilgiye uğrattı (15 Cemâziyelâhir 588 / 28 Haziran 1192) ve Hemedan'a döndü. Bu zafer sultana Irak'ı kazandırdı. Hârizmşah Alâeddin Tekiş'in Rey'de bulunduğunu haber alarak oraya gitti ve müzakereler neticesinde Rey'i Hârizmşah'a bırakmak zorunda kaldı. Hemedan'a dönerek burada İnanç Hatun ile evlendi (Ramazan 588 / Eylül-Ekim 1192).

589 (1193) yılında Rey'e giden Sultan Tuğrul, Hârizmşah Alâeddin Tekiş'in kumandanı Tamgaç'a aman verip Hârizmliler'i şehirden ve Taberek Kalesi'nden çıkardı; Taberek Kalesi'ni yıktırdı. Hârizmliler'in Rey'e saldırdıklarını duyunca oraya yöneldi; onları yenerek Mayacık, Savtaş, Muhammed Han gibi yirmi beş kadar emiri esir aldı (Muharrem 590 / Ocak 1194). Râvendî, sultana İnanç Hatun'un önceki kocası Kızılarslan'a yaptığını kendisine de yapacağını söylenmesi üzerine onu boğdurduğunu belirtir. İbn İsfendiyâr ise İnanç Hatun'un, oğlunu Selçuklu tahtına çıkarmak için Tekiş'i Sultan Tuğrul'un üzerine yürümeye teşvik ettiğinin anlaşılması yüzünden öldürüldüğünü yazar. Bazı kaynaklar ise İnanç Hatun'un eceliyle öldüğünü kaydeder.

Hârizmşah Alâeddin Tekiş, Sultan Tuğrul'dan intikam almak için Rey'e geldi. İb-

II. Tuğrul'u tahtında tasvir eden bir minyatür (The Library of University of Edinburgh, Arab, nr. 20)

TUĞRUL II

nü'l-Esîr, Halife Nâsır-Lidî'nillâh'ın Tekiş'e elçi gönderip Tuğrul'dan şikâyetçi olduğunu ve ülkesini elinden almasını istediğini, Tuğrul'un ülkesinin kendisine iktâ edildiğini gösteren bir menşur yolladığını söyler. Hârizmşâh da Rey üzerine yürüdü. Yine İbnül-Esîr, Tuğrul'un dağınık haldeki askerlerini toplamaya lüzum görmeden yanındaki az bir kuvvetle Hârizmşâh'ı karşılamaya gittiğini, kendisine bunun büyük bir hata olduğunun söylendiğini, fakat bu sözleri dinlemediğini belirtir. Tuğrul askerlerini Hârizm ordusu karşısında muharebe nizamına soktu. Hârizm ordusunun merkez kuvvetini Mahmud Kutluğ İnanç'ın kumandasındaki Irak emîrlerinin askerleri teşkil ediyordu. Sultan bunları görünce hücumla geçti. Onlar açılarak sultanı pek az askerle aralarına alıp çevirdikten sonra attan düşürdüler. Sultanla karşılaşan Mahmud başını keserek Tekiş'e götürdü (29 Rebûllevvel 590 / 24 Mart 1194). Tekiş, Irak emîrlerinin sultanın başının halifeye gönderilmesi teklifini kabul etti ve başsız cesedin Rey pazarında aslı olarak teşhir edilmesine tepki göstermedi. Sultan Tuğrul'un cesedi büyük amcası Tuğrul Bey'in Rey'deki türbesine defnedildi. Böylece Irak Selçukluları Devleti sona ermiş oldu. Sultan Tuğrul'un Melikşâh, Berkyaruk, Mesud, Alparslan ve Alp Melik adlı beş oğlu, iki de kızı vardı. Kızlarından biri Tekiş'in oğlu Yunus Han, diğeri Pehlivan'ın oğlu Özbek ile evlenmiştir. Çok yakışıklı bir genç olduğu kaydedilen Sultan Tuğrul iyi tahsil görmüş bir hükümdardı. Şairleri himaye ettiği gibi kendisi de şiir yazardı. Şiirlerinin birçoğu günümüze kadar gelmiştir. Aynı zamanda iyi bir hattat olup Râvendî'nin dayısı Zeynüddin Mahmud onun hocası idi. Halka karşı âdil ve şefkatli davranmıştır; aynı zamanda cömert bir kimseydi. Fakat tedbirli hareket etmemiş ve dirayetli bir hükümdarlık yapamamıştır. İçkiye ve eğlenceye çok düşkündür. Nizâmî-i Gencevî kendisi için şiir yazmış, Muhammed b. Mahmûd b. Ahmed et-Tûsî '*Acâ'ibü'l-maḥlûkât* adlı coğrafya kitabını, Zahîrüd-dîn-i Nisâbü'ri *Selçuknâme*'yi onun adına kaleme almıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Râvendî, *Râhatü's-şudür*, s. 331-374; a.e. (Ateş), s. 302-344; İbn İsfendiyâr, *Târîh-i Taberistân* (nşr. Abbas İkbâl), Tahran 1320 hş., II, 152-154, 156; *Aḥbârü'd-devleti's-Selçûkiyye*, s. 171-194; İbnül-Esîr, *el-Kâmil*, XI, 446, 526, 560; XII, 24, 94, 106, 107, 433, 471; Avfi, *Lübâbü'l-elbâb* (nşr. Saîd-i Neffsî), Tahran 1335 hş., s. 433, 435, 795; Bündârî, *Zübdetü'n-Nusra*, s. 301-304; a.e. (Burslan), s. 268-272; Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mü'âtu'z-zamân*, VIII/1, s. 330; VIII/2, s. 400-401; Cüvey-

nî, *Târîh-i Cihângüşâ*, s. 28-33, 156; İbn Vâsıl, *Müferricü'l-kürûb*, II, 163-164, 306; Reşidüddin Fazlullâh-ı Hemedânî, *Câmi'u'l-tevâriḥ* (nşr. Ahmet Ateş), Ankara 1960, s. 176-194; Müstevfi, *Târîh-i Güzide* (Nevâî), s. 463-471; Hüseyin Emîn, *Târîhu'l-'Irâk fi'l-'asri's-Selçûki*, Bağdad 1385/1965, s. 91-92, 95, 100, 105, 114, 115, 120, 124, 321, 327; Faruk Sümer, *Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri Boy Teşkilâtı, Destanları*, Ankara 1967, s. 102, 127, 130, 328, 352; C. E. Bosworth, "The Political and Dynastic History of the Iranian World (A. D. 1000-1217)", *CHIr.*, V, 180-182; A. Hartmann, *an-Nâsir li-Din Allâh: 1180-1225*, Berlin-New York 1975, s. 72-75; V. V. Barthold, *Moğol İstilasına Kadar Türkistan* (haz. Hakkı Dursum Yıldız), Ankara 1990, s. 369-370; Mehmet Altay Köymen, "Tuğrul II.", *İA*, XII/2, s. 19-25; M. T. Houtsma - [C. E. Bosworth], "Toghrl (III)", *EI²* (İng.), X, 554-555.

FARUK SÜMER

TUĞRUL BEY

es-Sultânü'l-muazzam
Şâhânşâh Rüknüddin Ebû Tâlib
Tuğrul Bey Muhammed
b. Mikâil b. Selçuk
(ö. 455/1063)

**Büyük Selçuklu Devleti'nin
ilk hükümdarı
(1040-1063).**

Seyhun boylarındaki Cend şehrinde doğdu. Yetmiş yaşlarında vefat ettiğine göre 385'te (995) dünyaya geldiği söylenebilir. Babası Mikâil gayri müslim Türkler'le yapılan bir savaşta şehid düştüğünden Tuğrul ile ağabeyi Çağrı'yı dedeleri Selçuk Bey büyüttü. Selçuk Bey'in ölümünün ardından yerine oğullarından Arslan (İsrâîl) Yabgu geçti. Arslan Yabgu, Cend yöresinde fazla kalamadı. Muhtemelen Cend hâkimi Emîr Şâh Melik'in hücumuna uğrayarak Buhara'nın kuzeyindeki Nûr yöresine göç etmek zorunda kaldı. Bir süre sonra Mâverâünnehir'e gelen Gazneli Mahmud tarafından hile ile yakalanıp Hindistan'daki Kâlıncâr Kalesi'ne hapsedildi (1025). Burada iken yeğenleri Tuğrul ile Çağrı beylere haber göndererek onları Gazneliler'le mücadeleye teşvik etti. Arslan Yabgu'nun ölümü üzerine (423/1032) yerini Selçuk'un hayatta kalan tek oğlu Mûsâ İnanç Yabgu aldı. Ancak idare fiilen Tuğrul ve Çağrı beylerin elindeydi. Karahanlılar ile Selçuklular arasındaki dostluk Ali Tegin'in 426'da (1035) ölümüyle sona erdi. Ali Tegin'in oğullarının çocuk yaşta olmasından faydalanarak Karahanlı iktidarını eline geçiren beylerin düşmanca tavırları yüzünden Nûr yöresinde kalamayacaklarını anlayan Tuğrul ve Çağrı beyler. Hârizm'e göç edip Hârizmşâh Hârun ile dostluk münasebet-

lerini kuvvetlendirmeye çalışırken Cend hâkimi Şâh Melik'in baskınına uğradılar. Hârizmşâh Hârun'un bir suikastta öldürülmesiyle Hârizm'de daha fazla kalamadılar ve Gazneli Devleti'ne ait Horasan'a geçtiler (Receb 426 / Mayıs 1035); Merv, Serahs, Ferâve arasındaki Nesâ yöresini yurt tuttular. İnanç Yabgu, Tuğrul ve Çağrı beyler Gazneli Hükümdarı Sultan Mesud'a gönderdikleri mektupta hizmetine girmek istediklerini bildirdiler. Sultan Mesud bu isteği reddetti ve onları Horasan'dan çıkarmak için bir ordu yolladı. Selçuklular, Hisâr-ı Tâk'ta vuku bulan çarpışmada Gazneliler'e karşı parlak bir zafer kazandılar (19 Şâban 426 / 29 Haziran 1035). Bunun üzerine Sultan Mesud Nesâ'yı Tuğrul Bey'e, Dihistan'ı Çağrı Bey'e, Ferâve'yi İnanç Yabgu'ya verdi.

Nesâ'da kazandıkları zafer Tuğrul ve Çağrı beylerin Horasan'da bir devlet kurabilecekleri düşüncesini güçlendirdi. Bu sebeple yeniden akınlara başladılar. Selçuklu akınlarını önlemek isteyen Gazneliler'le Serahs yakınlarında Talhâb mevkiinde yapılan savaşta yine galip gelince (Şâban 429 / Mayıs 1038) Horasan'ın bir kısmını işgal ettiler ve kendilerine hükümdar gözüyle bakmaya başladılar. Aralarındaki anlaşmaya göre Tuğrul Bey Nişâbur'a, Çağrı Bey Merv'e, Mûsâ İnanç Yabgu Serahs'a hareket etti. Tuğrul Bey anne bir kardeşi İbrâhim Yinal'ı kendisinden önce 200-300 atlı ile Nişâbur'a yolladı. Nişâbur camilerinde Tuğrul Bey adına "Melikü'l-mülük" unvanıyla hutbe okundu. Ardından Tuğrul Bey 3000 atlı ile Nişâbur'a gelip Sultan Mesud'un tahtına oturdu. Kolunda Oğuz elinde hükümdarlık âlâmeti sayılan gerilmiş bir yay, kemerinde de üç ok bulunuyordu.

Ordularının sürekli yenilmesi üzerine Sultan Mesud bizzat sefere çıktı ve Ulyââbâd ovasında yapılan savaşta Çağrı Bey'i bozguna uğrattı (Receb 430 / Nisan 1039). Savaşın sonra Tuğrul ve Çağrı beylerle Mûsâ İnanç Yabgu durumu değerlendirdiler. Tuğrul Bey ve Mûsâ Yabgu, Sultan Mesud'la mücadelenin güçlüğüne ileri sürerek Irâk-ı Acem ve Cürçân'a gidildiği takdirde oraların kolayca elde edilebileceğini ve Anadolu'ya akınlar yapılabileceğini söylediler. Çağrı Bey ise Gazneli ordusunun zayıf taraflarını anlatarak burada kalıp savaştan yana tavır aldı. Sonunda Çağrı Bey'in görüşü benimsendi. Serahs çölünde yapılan savaşta (2 Şevval 430 / 27 Haziran 1039) Gazneliler galip geldilerse de bu kesin sonuçlu bir zafer değildi. Ardından Sultan Mesud barış teklifinde bulundu; Tuğrul ve Çağrı beyler bu teklifi kabul